

KNIHA DESÁTÁ

VÝZNAM SLASTI. VYMEZENÍ BLAŽENOSTI. DŮLEŽITOST ZÁKONODÁRSTVÍ PRO MRAVNÝ ŽIVOT

1. Význam slasti a strasti pro výchovu, život a etiku

Tolik tedy budiž pověděno o přátelství; nyní pojednejme o rozkoši.* | Zdá se totiž, že jest našemu rodu nejvlastnější, proto lidé vychovávají mládež tak, že ji vedou slastí a strastí; zdá se však, že i pro mravní povahu jest velmi důležité, aby se člověk radoval z toho, z čeho se radovati má, a aby nenáviděl, co má nenáviděti. Neboť tyto city působí po celý život, ježto mají vliv a moc na ctnostný a blažený | život. Člověk totiž si žádá toho, co jest libé, a varuje se toho, co jest nelibé. Tak důležité věci tedy, myslím, nesmíme pomíjeti mlčením, zvláště když se mínění o tom velmi různí. 15 20 25

Jedni totiž praví, že rozkoš jest dobro, druzí naopak tvrdí, že jest něčím zcela špatným, oni v přesvědčení, že tomu tak opravdu jest, tito pak mají za to, | že pro náš život jest lépe klásti rozkoš mezi zla, byť jím i nebyla; neboť obecné množství prý se k ní kloní a rozkoším otročí, proto prý se musí naváděti k opaku. Tak prý se totiž dojde středu. 30

35 Ale toto mínění není asi správné. Neboť tam, kde jde
o city a | jednání, jsou úvahy méně přesvědčivé než to,
co se skutečně koná; není-li tedy shody mezi učením
a tím, co se skutečně pozoruje, upadá učení v opovržení
1172^b a | ničí se ještě i to, co jest v něm pravdivého; neboť ha-
ní-li někdo rozkoš a zpozoruje se, že přece někdy k ní
směřuje, myslí se, že má k ní náklonnost, jako by každá
rozkoš byla stejného druhu; množství totiž nedovede roz-
5 lišovati. Zdá se tedy, že pravdivé učení | jest velmi důle-
žité nejen pro vědění, nýbrž i pro život; neboť souhlasí-li
se skutky, požívá důvěry, a proto jest pro chápavé poslu-
chače pobídkou, aby se jím ve svém životě řídili.

Ale o tom dosti a obraťme se k tomu, co o rozkoši bylo
kdy pověděno.

2. Eudoxovo a Platónovo mínění o rozkoši

Eudoxos míní,* že rozkoš jest dobrem, protože prý
10 | vidíme, že k ní všechno, nerozumné i rozumné, směřu-
je, a ve všem prý to, co jest žádoucí, jest dobré, a to, co
jest nejvíce žádoucí, jest nejlepší; skutečnost, že všech-
no směřuje k témuž cíli, poukazuje prý k tomu, že to prá-
vě jest pro všechny něčím nejlepším – jako prý totiž kaž-
dý tvor dovede nalézt potravu, tak i to, co jest pro něj
dobré –, a tedy to, co jest pro všechny dobrem a k čemu
15 všechno směřuje, | jest prý dobrem vůbec.

Ale jeho důvodům se příkládala víra spíše pro jeho vý-
tečnou povahu než pro jejich vnitřní cenu. Neboť byl
pokládán za muže zvlášť uměřeného; nemluvil tak tedy
patrně jako přítel rozkoše, nýbrž že tomu tak opravdu
jest. Míní, že neméně jest to zřejmé z opaku, totiž bo-
lest prý již sama o sobě jest každému něčím, čeho jest se

třeba varovati, | proto stejně její opak musí býti žádou- 20
cí. Nejvíce žádoucí však prý jest to, čeho si nežádáme
pro něco jiného ani jako prostředku k něčemu jinému;
a to prý dle všeobecného souhlasu jest rozkoš; nikdo prý
se netáže po tom, jaký účel má radost z rozkoše, ježto
rozkoš sama o sobě jest milá. Také prý přidána k jaké-
mukoli dobru, činí je příjemnějším, například ke | spra- 25
vedlnosti nebo k uměřenosti; a dobro prý se rozmnožuje
jen sebou samým.

Ale podobá se, že toto odůvodnění pouze ukazuje, že
rozkoš mezi dobra náleží, avšak ne více než kterékoli jiné;
neboť každé dobro jest ve spojení s jiným dobrem milejší
než samo pro sebe. Takovým důvodem také Platón doka- 30
zuje, že rozkoš není dobrem; neboť | slastný život s po-
znáním jest prý milejší než bez něho, je-li však ta směs
lepší, pak není rozkoš dobrem vůbec; žádné dobro o sobě
nestává prý se milejším žádným přídavkem. Jest však
patrné, že pak ani nic jiného není dobrem vůbec, když by
se ve spojení s jiným dobrem o sobě stávalo milejším. Co
tedy pak bude takovým dobrem, jehož i my bychom
| mohli býti účastni? Neboť takové hledáme. 35

Ti, kteří namítají, že není dobrem to, k čemu všechno
směřuje, | nemluví správně. Neboť tvrdíme, že to, co 1173^a
všichni lidé uznávají, jest; a ten, kdo tuto souhlasnou víru
vyvrací, nedovede říci nic věrohodnějšího. Kdyby totiž
po tom toužili jen nerozumní tvorové, pak by jejich ná-
mitka něco znamenala, ale touží-li po tom i rozumní tvo-
rové, kterak mohou něco namítati? Také ve špatných je-
dincích jest asi něco přirozeně dobrého, | co jest lepší 5
než oni sami, co směřuje k jejich vlastnímu dobru.

Ale zdá se, že ani o tom opaku se nemluví správně.*
Říká se totiž: Je-li strast zlem, není slast dobrem; neboť
proti zlu stojí zlo a obojí zase proti tomu, co není ani dob-

10 rem, ani zlem, a to samo o sobě není sice nesprávné, ale v této věci to není pravda. | Kdyby totiž oboje bylo zlé, měli bychom se obojího varovati, kdyby však žádné z nich nebylo zlé, tedy by nebylo třeba se jich varovati, anebo bychom se měli k obojímu chovati stejně; zatím však vidíme, že se lidé jednomu vyhýbají jako zlu a druhého si žádají jako dobra; takto tedy oboje jest si protivno.

15 A i když rozkoš není žádnou jakostí, nevyplývá z toho, že není proto dobrem; neboť ani | ctnostné činnosti, ani blaženost nejsou jakostmi.

Říká se dále, že dobro znamená omezení,* rozkoš však jest neomezená, poněvadž připouští znak „více“ a „méně“. Ale soudí-li se tak podle pocitu libosti, bude tomu stejně i při spravedlnosti a ostatních ctnostech, kde se 20 zřejmě říká, že prý lze více a méně nějakým býti | a jednati ctnostně – neboť jsou takoví lidé, kteří jsou více spravedliví a stateční, a jest možno i spravedlivě jednati i uměřeně žíti více i méně –; míní-li se však znaky „více“ a „méně“ u rozkoší, tu sotva udávají pravý důvod, je-li pravda, že rozkoše jsou jednak nesmíšené, jednak smíšené. A proč by to nemohlo býti u rozkoše tak jako u zdraví, které rovněž jest sice omezené, ale přece připouští 25 více | a méně? Neboť není ve všem poměr tentýž, ani u téhož není vždycky stejný, nýbrž i když jest porušen, do jisté míry trvá a liší se znakem „více“ a „méně“. Tak tedy tomu může býti i u rozkoše.

30 Poněvadž dále mají za to, že dobro jest něčím ukončeným a dokonalým, pohyb a dění něčím neukončeným a | nedokonalým, snaží se ukázati, že rozkoš jest pohybem a děním. Ale ani tu se, myslím, nevyjadřují správně, že by totiž rozkoš byla pohybem. Každému pohybu jest vlastní rychlost a zdlouhavost, a i když ne naprostá, jako například při pohybu všehomíra, tak přece vztažná;

rozkoš však nemá ani této, ani oné. Zajisté se někdo může rychle zaradovati jako i | rozhněvati, ale nemůže se rychle radovati, ani vztažně ne, ale ovšem může kráčet, růsti a podobně. Tedy přechod do stavu libosti může býti rychlý nebo zdlouhavý, ale nelze rychle býti v něm činný, totiž radovati se. Kterak tedy může býti děním | – neboť, jak se zdá, žádná věc neděje se nebo nevzniká z libovolné věci bez rozdílu, nýbrž všechno končí v tom, z čeho vzniká* – a čeho vznikem jest rozkoš, toho bolest by byla zánikem? Dále se praví, že bolest jest nedostatkem něčeho přirozeného* a že rozkoš jest naplněním toho. Ale to jsou stavy tělesné. Je-li tedy | rozkoš naplněním něčeho přirozeného, musí asi to, čemu se nasycení dostává, cítiti libost, tedy tělo, ale tomu tak asi není. Není tedy rozkoš tím naplněním, nýbrž nastane-li naplnění, lze z toho mítí libý pocit, a je-li odňato, nelibý. Zdá se, že podnět k tomuto mínění dal pocit libosti a nelibosti, jak bývá při výživě; neboť nejprve se cítí potřeba a | předchází nelibost a potom se dostaví libost z ukojení. Ale netýká se to všech druhů libosti; neboť nelibost nepředchází radosti z učení a ze smyslových vjemů nepředchází vjemů čichových, rovněž u mnohých sluchových a zrakových a u vzpomínky a naděje. Čeho tedy tyto rozkoše budou vznikem? Vždyť tu nebyl | ničeho nedostatek, čeho by naplnění mohlo nastati. 20

Proti těm, kteří tu poukazují k rozkoším hanebným, možno snad namítnouti, že takové nejsou libé; byť i byly libé lidem špatného smýšlení, nesmí se proto miniti, že jsou libé také jiným, zrovna tak jako to, co jest zdravé nebo sladké nebo trpké lidem nemocným, anebo to, co se lidem, kteří mají bolavé | oči, zdá bílé, není takové jiným lidem. Nebo možno také namítnouti, že rozkoše jsou sice milé, ale ne při tomto jejich určitém původu, 25

jako bohatství jest milé, ale ne zrádci, a zdraví jest milé, ale ne tomu, kdo všelico sní. Anebo možno říci, že rozkoše se různí druhem. Ty, které vzešly z toho, co jest krásné, různí se od těch, které vzešly z toho, co jest ošklivé, i nemůže míti pocit libosti | ze spravedlnosti ten, kdo není sám spravedlivý, ani z umění múzického ten, kdo není sám múzicky vzdělaný, a tak i při ostatních věcech.

Myslím, že i přítel, který jest něco jiného než pochleb-
ník, jest jasným důkazem toho, že rozkoš buď není dobro, nebo že jest v ní druhový rozdíl; zdá se totiž, že onen cílem obcování má dobro, tento rozkoš, a u tohoto se to
1174^a zavrhuje, | u onoho chválí, jistě proto, že účel obcování jest u nich různý. Také by si nikdo nepřál po celý život mysliti jako dítě a radovati se z toho, co dětem působí radost v nejvyšší míře, ani by si nepřál radovati se ze skutků zcela ošklivých, jen aby se nikdy nermoutil.
5 O mnohé věci pak bychom horlivě usilovali, | i kdyby nepřinášely žádné slasti, například viděti, pamatovati si, věděti, míti ctnosti. Nic nevádí, že se k těmto věcem nutně pojí jako následek pocity libosti; neboť žádali bychom si jich i tehdy, i kdyby z nich libost nevzcházela.

Podobá se tedy, že jest zřejmo, že ani rozkoš není dobrem, ani že každá rozkoš není žádoucí, a že | některé rozkoše jsou o sobě žádoucí, které se různí od jiných svým druhem a původem.

3. Aristotelův názor o slasti

Sdostatek jsme pojednali o názorech o rozkoši a bolesti; co však rozkoš jest a jaká jest, bude asi zřejmější, vrátíme-li se k začátku.

Zdá se totiž, že vidění v kterékoli době jest ukončené a dokonalé, | neboť mu neschází nic, co by muselo přistoupiti později, aby dokonalo jeho tvar. Tomu pak se podobá také rozkoš. Jest totiž jakýmsi celkem, i nelze v žádné době pojmouti rozkoš, jejíž tvar by se teprve delším trváním dovršil a dokonal. Proto není ani pohybem. Neboť každý pohyb se děje v čase | a k nějakému konci, například stavitelství ukončuje své dílo, když vykoná to, k čemu směřuje, tedy buď v celé době, anebo v tomto okamžiku; ale v jednotlivých časových dílech všechny pohyby jsou neukončené a různí se druhem od celku i mezi sebou. Skládání kamenů se různí od žlábkování sloupu a oboje od stavby chrámu; | postavení chrámu jest něčím ukončeným – neboť pro tento účel se již ničeho nepotřebuje –, stavba podstavce a triglyfu* však jest něčím neukončeným – obojí se totiž zabývá jen částí. Tyto pohyby se tedy různí druhem, i nelze pohyb dle jeho druhu pokládati za ukončený v kterékoli době, nýbrž jenom v celé. Podobně jest při chůzi a v ostatních druzích pohybu. Jestliže | totiž místní pohyb znamená pohyb odněkud někam, i tu jsou rozdíly druhové, let, chůze, skok a podobně; ale nejen v tom, nýbrž i při samé chůzi. Neboť východiště a cíl není tentýž u závodíště, jako u jeho části, ani u jedné části, jako u druhé, ani to není totéž, proběhneme-li tuto dráhu, nebo onu. | Neboť se neprobíhá jenom dráha, nýbrž také na jiném místě, a to na jiném než druhá. O pohybu jsme pojednali zevrubně jinde,* ale tu vidíme, že ani v celé době není ukončen a dokonán, nýbrž že jsou mnohé pohyby neukončené a liší se | druhem, ježto východiště a cíl udává jejich druh. Ale druhový tvar rozkoše jest ukončen a dokonán v kterékoli době. Jest tedy zjevno, že se liší od pohybu a že rozkoš náleží mezi celky a věci ukončené a dokonalé.

To jest snad patrné i z toho, že se nelze pohybovat, leč v čase, ale jest možno míti pocit libosti; tento totiž v každém okamžiku jest jaksi celkem. Z toho vyplývá, 10 | že se o rozkoši neprávem mluví jako o pohybu a dění. Neboť o těchto pojmech se nemluví všude, nýbrž pouze u toho, co jest dělitelné a není celkem; ani vidění, ani bod, ani jednotka nemá dění a není pohybem ani děním; a tedy ani rozkoš ho nemá; jest totiž jaksi celkem.

4. Poměr slasti k činnosti

Skutečná činnost každého smyslu jest podmíněna předmětem* jemu přiměřeným, | i jest dokonalá tehdy, když 15 smysl sám jest dobře utvářen a jeho předmět jest zcela přiměřený; něco takového totiž, zdá se, jest dokonalá skutečná činnost – nezáleží pak na tom, řekneme-li, že smysl jest činný, či jeho podmět že jest činný –; a tak při jednotlivé skutečné činnosti nejlepší jest ta, při níž to, co jest činné, jest v nejlepšímu stavu, a předmět, který k té činnosti náleží, jest nejpřiměřenější; tato nejlepší činnost 20 bude asi | nejdokonalejší a nejvíce libá. Pocit slasti jest zajisté v každém vnímání a stejně i v myšlení a rozjímání; největší slast však jest v nejdokonalejší činnosti a nejdokonalejší jest činnost toho, kdo vzhledem k nejlepšímu předmětu jest v dobrém stavu. A naopak slast dovršuje a zdokonaluje činnost. Avšak slast nezdokonaluje ji tímž 25 způsobem jako vnímaný předmět | a jako smysl, když jest v dobrém stavu, jako ani zdraví a lékař nejsou stejně příčinami zdraví.

Jest zjevno, že každý smysl má svou slast; vždyť říkáme, že vjemy zrakové a sluchové jsou libé. Jest tedy zjevno, že slast jest největší, je-li smysl ve stavu nejlepšímu

a je-li takový předmět, jímž jest činnost jeho podmíněna; když | tedy jest takový předmět i podmět, vždy se 30 dostaví slast, ježto jest tu to, co by ji způsobilo a pocítilo. Přece však slast nezdokonaluje činnosti jako nějaký vnitřní stav, nýbrž jako nějaké přistupující zdokonalení, jako například krása mládí; dokud tedy předmět myšlení nebo smyslového vnímání jest takový, jaký má býti, a rovněž posuzující a | rozjímající podmět, bude v činnosti slast; poněvadž totiž i podmět i předmět jsou podobny a chovají se k sobě stejně, vzejde z toho přirozeně 1175^a též výsledek.

Proč tedy nikdo nepocituje libosti nepřetržitě? Či se unaví? Nic lidského totiž nemůže býti | činně nepřetržitě. 5 Tedy pak ani libost nevzniká; neboť se druzí k činnosti. Něco těší, poněvadž jest nové, později však pro stejnost již nikoli; neboť zprvu myšlení jest podníceno a pozorně se tím zabývá, jako zrakem ten, kdo něco napjatě pozoruje, potom však činnost již není taková, nýbrž | ochabuje; proto také slábnou libý pocit. 10

Můžeme se asi domnívat, že po slasti všichni touží, poněvadž i k žití všichni směřují; život jest jakási činnost a každý jest v tom a tím skutečně činný, co nejvíce miluje, jako člověk hudebně vzdělaný sluchem v písních, milovník poznání přemýšlením v | naukách, a tak každý 15 i v ostatních oborech. Slast dovršuje a zdokonaluje činnosti, a tedy i život, k němuž všichni směřují. Důvodně tedy směřují i k slasti; neboť ona dovršuje každému jeho žití, kterého si žádá.

5. Druhy slastí dle druhu bytostí a jejich činností

Zanechejme nyní otázky, zda si žádáme žití pro slast, či slasti pro žití. Zdá se, že oboje jest spolu spojeno | a od sebe se nedá odloučiti; neboť slast nevzniká bez činnosti a slast dovršuje a zdokonaluje každou činnost.

Proto se také zdá, že se od sebe různí druhem. Míníme totiž, že to, co jest druhově různé,* dovršuje se a zdokonaluje tím, co jest různé. Tak to zajisté vidíme i u výtvorů přírodních i umělých, například u živočichů a stromů, u obrazů, | soch, domu a nářadí. Stejně i činnosti, které se druhově různí, bývají dovršovány a zdokonalovány tím, co jest různé. Druhově se pak liší činnosti rozumové od smyslových a tyto zase mezi sebou; tedy se liší i slasti, které je dovršují a zdokonalují.

To vysvítá i z toho, že každá slast jest příbuzná s činností, | kterou dovršuje a zdokonaluje. Neboť skutečná činnost se stupňuje svou vlastní slastí. Zajisté ten, kdo pracuje se zalíbením, všechno lépe posoudí a pečlivěji propracuje, jako například odborníkem v geometrii se stává ten, kdo má zálibu v geometrii, a ten také všechno důkladněji promyslí, podobně také milovníci múzického vzdělání a stavitelství a z | ostatních lidí vůbec každý pokračuje ve vlastním úkolu, má-li v něm zálibu. Slasti tedy činnosti stupňují a to, co něco stupňuje, jest tomu vlastní. | U toho však, co se druhově různí, různí se druhově také věci tomu vlastní.

Ještě jasněji to však vysvítá z toho, že činnosti jednoho druhu překáží slast, která vzniká z činnosti jiného druhu. Tak ten, kdo rád píská na píšťalu, nedovede sledovati řeč, jakmile zaslechne někoho pískati, poněvadž má větší zálibu | ve hře na píšťalu než v přítomné činnosti; slast

z hry na píšťalu tedy ruší účast na řeči. A podobně se to stává i ve všem ostatním, když jsme zaměstnání dvěma věcmi zároveň; příjemnější činnost potlačuje druhou, a to tím více, čím více se vyznačuje příjemností, takže i činnost | druhá zcela přestává. Proto máme-li v něčem velkou zálibu, nečiníme tak snadno něco jiného, a naopak děláme něco jiného, když se nám něco líbí málo, například i v divadle diváci nejvíce pojídají zákusky tehdy, když herci špatně hrají.

Poněvadž se činnosti slastí sobě vlastní stávají důkladnějšími, trvalejšími a | lepšími, kdežto cizí se ruší, jest zjevno, jak velice se od sebe různí; cizí libosti působí skoro stejně jako vlastní nelibosti; vlastní nelibosti totiž ruší svou činnost, například když někomu jest nelibé a nepříjemné psáti nebo počítati, tedy jeden nepíše a druhý nepočítá, poněvadž ta činnost jest mu obtížná. | K činností se tedy jejich vlastní libosti chovají opačně než jejich vlastní nelibosti; vlastními pak jsou ty, které vznikají při činnosti v ní samé. O cizích libostech však jsme řekli, že působí podobně jako nelibost; ruší totiž činnost, i když ne stejným způsobem.

Poněvadž se činnosti liší dobrotou a špatností | a jedny máme voliti, druhých se varovati, kdežto jiné jsou lhostejné, tak jest tomu podobně i u libostí; neboť každé činnosti odpovídá slast jí vlastní. Slast vlastní činnosti jest dobrá, ta, která jest vlastní špatné činnosti, jest špatná; žádosti po krásných věcech jsou hodné chvály, po ošklivých jsou hanebné. | Libosti, které provázejí činnosti, jsou jim mnohem bližší než touhy; neboť tyto jsou od nich odděleny i časem i přirozeností, kdežto ony jsou s činností úzce spojeny a tak málo jsou od nich odděleny, že se možno i tázati, není-li činnost a slast totéž. Přece se však nezdá, že by slast byla přemýšlením nebo

35 vnímáním – bylo by to totiž nesmyslné –, | ale poně-
vadž od činnosti není oddělena, tu a tam se považuje za
totožnou s ní. Jako tedy činnosti jsou různé, tak i pocity
slasti.

1176^a Zrak se od hmatu liší čistotou, jako sluch a čich od
chuti; stejně se tedy liší i jejich slasti a od nich se zase
liší slasti, které mají zdroj v schopnosti rozumové,* a obo-
jí zase mezi sebou.

Zdá se také, že každý živý tvor má svou vlastní slast
tak, jako má svůj úkol a výkon; neboť ona se řídí činnos-
5 tí. | Pozorovateli se to zjevuje všude: jiná jest rozkoš
koně nebo psa a jiná člověka, jak Hérakleitos praví,* že
osel raději sáhne po plevách než po zlatě; neboť píce jest
oslu milejší než zlato. Jako se tedy bytosti různí druhem,
tak se různí druhem i jejich slasti, naopak možno mysliti,
že u bytostí téhož druhu různé nejsou.

10 Jenom u lidí jest tu velká rozmanitost; neboť táž věc
jednoho těší, druhého rmoutí, a to, co jest jednomu neli-
bé a protivné, jest druhému libé a milé. To bývá již u slad-
kých věcí; není totiž táž věc stejně sladká člověku, který
trpí horečkou, a člověku zdravému, ani se totéž nezdá
15 stejně teplé člověku zesláblému a | silnému. A stejně
tomu bývá i u ostatních věcí.* I zdá se, že ve všem tom
rozhoduje zdání člověka, který jest v dobrém stavu. Je-li
toto mínění správné, a myslím, že jest, a měrou všeho
jest ctnost a ctnostný člověk jako takový, bude pravou
slastí to, v čem on ji vidí, a slastné bude to, z čeho on se
20 těší. | Není však divu, jeví-li se někomu slastným to, co
jemu jest protivné; neboť u lidí jest mnoho nakaženo a po-
rušeno; a věci ty nejsou slastné, leč právě těmto a těm,
kteří jsou v takovém stavu.

Z toho vyplývá, že slasti, které jsou souhlasně uznány
za hanebné, nemůžeme nazývati rozkošemi, leč pro lidi po-

kažené; ale z těch, které se pokládají za slušné, jakou nebo
| kterou nazveme lidskou slastí? Či jest to patrno z čin- 25
ností? Vždyť k nim se slasti druží. Ať tedy činnost muže
dokonalého a blaženého jest jedna, ať jest jich více, tedy
slastmi člověka budou nazývány především ty slasti, které
je dovršují a zdokonalují, ostatní pak druhy slasti teprve
na druhém anebo ještě dalším místě, jako jejich činnosti.

6. Blaženost jako pravý cíl života

Když jsme promluvili o ctnostech, přátelství a rozko- 30
ších, zbývá pojednati ještě v obryse o blaženosti, kterou
pokládáme za cíl a účel lidského konání. Naše úvaha bude
stručnější, vzpomeneme-li na to, co jsme řekli dříve.

Řekli jsme, že blaženost není stavem;* neboť tento
může míti také ten, kdo život prospí, | žije životem rost- 35
lin, anebo ten, koho stihnou největší nehody.* Nemůže-li
nás to | tedy uspokojiti, nýbrž musíme ji spíše klásti v ně- 1176^b
jakou skutečnou činnost, jak jsme řekli nahoře,* a jestli-
že činnosti jsou jednak nutné a žádoucí pro něco jiného,
jednak žádoucí samy o sobě, jest zjevno, že musíme bla-
ženost klásti mezi ty, které jsou žádoucí samy o sobě
a | nikoli pro něco jiného; neboť blaženost ničeho nepo- 5
třebuje, nýbrž dostačuje sama sobě.

O sobě pak jsou žádoucí ty činnosti, při nichž se niče-
ho dále nevyhledává mimo činnost samu. Zdá se pak, že
taková jsou ctnostná jednání; neboť jest o sobě žádoucí
krásně a ctnostně jednati. Takové jsou i hry, které pří-
jemně pobaví; neboť si | jich nežádáme pro něco jiného; 10
vzchází z nich spíše škoda než zisk, poněvadž se při nich
nestaráme o zdraví a jmění. K takovým zábavám se utí-
kají většinou ti, kteří se pokládají za šťastné, proto ti,

kteří si při takových zábavách vedou vtipně, jsou oblíbení u tyranů; neboť se | dovedou učiniti příjemnými v tom, po čem tito touží; i potřebují takových.

Zdá se tedy, že takové věci poskytují štěstí, poněvadž mocní lidé si jimi krátí volný čas, ale chování takových lidí není žádným důkazem; neboť ctnost a rozum, zdroje krásných činností, nezakládají se na moci; a utíkají-li se oni lidé, poněvadž nemají smyslu | pro slasti čisté a ušlechtilé, k rozkoším tělesným, nesmíme proto mysliti, že tyto jsou žádoucnější; vždyť i děti myslí, že nejvyšší jest to, čeho si nejvíce váží. Jest tedy pochopitelné, že jako dětem se zdá vzácným něco jiného než dospělým, tak i špatným lidem něco jiného než lidem ctnostným. Jak jsme tedy již | často opakovali,* vzácné a zároveň příjemné jest to, co takovým jest člověku dobrému; a každému jest nejmilejší ta činnost, která se shoduje s jeho vlastním stavem, tedy dobrému člověku jest to jen skutečná činnost podle ctnosti.

Nesmíme tedy blaženost hledati ve hře. Bylo by to zajisté něco zvláštního, aby cílem byla hra a abychom se po celý život namáhali a zlé snášeli | pro pouhé hraní. Neboť všechno takřka volíme proto, abychom dosáhli něčeho jiného, jen blaženosti nikoli; tato totiž jest cílem. Bylo by věru pošetilé a příliš dětinské starati se a pracovati jenom pro hru; zdá se však správný výrok Anacharsiov:* „Hráti si, abychom mohli pracovati.“ Neboť hra se podobá odpočinku | a odpočinku potřebujeme, protože nemůžeme nepřetržitě pracovati. | Odpočinek tudíž není cílem; jest totiž pro skutečnou činnost.

Zdá se, že blažený život jest život ctnostný; tento však jest životem vážné práce a nikoli hry. Lepším také nazýváme to, co jest vážné, a ne co jest žertovné a zábavné, a vážnější vždycky nazýváme také | činnost lepší složky

a lepšího člověka; činnost tohoto lepšího pak jest hodnotnější a blaživější. Tělesných rozkoší může užiti kdokoli, i otrok, neméně než člověk velmi ušlechtilý; podílu na blaženosti však otroku nikdo nedá, leda by mu dal také podíl na příslušném životě. Neboť blaženost nezáleží v zábavách takového druhu, nýbrž v ctnostných činnostech, jak | jsme vysvětlili již výše.*

10

7. Nejvyšší blaženost je v činnosti rozjímavé

Je-li blaženost činností z hlediska ctnosti, rozumí se, že z hlediska ctnosti nejhodnotnější; a to jest asi ctnost toho, co jest v nás nejušlechtilejší. Ať jest to rozum, ať něco jiného, co, jak se zdá, přirozeně vládne a vede | a má poznání věcí krásných a božských, ať samo jest božské, ať ze všeho v nás jest božstvu nejbližší, bude jeho činnost ve shodě s vlastní ctností dokonalá blaženost.

Zmínili jsme se již, že tato činnost jest rozjímavá.* To souhlasí, tuším, jak s dřívější naší úvahou, tak s pravdou. Neboť tato | skutečná činnost jest nejhodnotnější; nejhodnotnější ze všeho v nás totiž jest rozum a předměty rozumu jsou zase nejhodnotnější v oblasti poznání. Také jest nejstálejší; neboť rozjímatí můžeme nepřetržitě více než konati cokoli jiného. Míjíme dále, že blaženost musí býti spojena se slastí, a tu činnost se zřením k moudrosti jest souhlasně uznávána za nejslastnější z ctnostných činností; | filosofie tedy, jak se zdá, poskytuje slasti podivuhodné čistoty a trvalosti, i jest důvodně život těch, kteří vědí, radostnější než těch, kteří teprve hledají. Takzvaná soběstačnost bývá asi především spojena s činností rozjímavou; neboť věcí nutných k životu potřebuje jak člověk moudrý, tak i spravedlivý a všichni ostatní, | ale jsou-li

30

dostatečně opatření vším potřebným, potřebuje spravedlivý člověk ještě jiných lidí k tomu, aby na nich a s jejich pomocí spravedlnost uskutečňoval, a stejně tak i člověk uměřený a statečný a každý jiný, moudrý člověk však, i kdyby byl sám pro sebe, může rozjímati, a to tím více, čím jest moudřejší; snad by bylo lépe, kdyby měl spolupracovníky, ale přece | dostačuje úplně sám sobě.

1177^b

Zdá se, že ona jediná jest pro sebe milována; neboť mimo rozjímaní nám neposkytuje nic jiného, kdežto z praktického jednání nabýváme vedle jednání samého ještě něco více nebo méně.

5

Dále se zdá, že blaženost jest v prázdní;* | pracujeme zajisté, abychom si opatřili prázdeň, a válčíme, abychom žili v míru. Ctnosti praktického jednání tedy uskutečňují svou činnost v životě občanském anebo ve válce; činnostmi v těchto oblastech se pak zaneprázdňujeme a válečnou činností již docela, neboť nikdo nechce válčiti, aby válčil, ani se jen proto | nechystá k válce; byl by zajisté krvežíznivcem ten, kdo by si z přátel činil nepřátele, jen aby byly boje a vraždy. Ale ani činnost politikova nemá prázdňě a kromě samé správy života v obci zjednává ještě sobě a občanům moc a pocty nebo blaženost, která jest ovšem rozdílná od | činnosti politické a zřejmě také jiná, než je ta, kterou hledáme.

10

15

20

Jestliže tedy z ctnostných činností co do krásy a velikosti mají přednost ty, které se týkají správy obce a války, a ty jsou s volným časem neslučitelné a směřují k nějakému cíli a nejsou samy pro sebe žádoucí, kdežto činnost rozumu, ježto jest rozjímavá, vyniká nad ně vnitřní hodnotou | a mimo sebe nesměřuje již k žádnému cíli, protože má svou vlastní dokonalou slast – tato stupňuje činnost –, tedy zjevně v této činnosti jest soběstačnost, prázdeň a neúnavnost, pokud u člověka jest možno, a vše

ostatní, co se k blaženosti počítá; a tak toto jest asi dokonalá blaženost | člověka, trvá-li ještě také po celou délku života. Neboť v tom, co náleží k blaženosti, není nic neúplného.

25

Takový život by však byl vyšší než lidský; neboť člověk by tak nežil jako člověk, nýbrž jako ten, kdo má v sobě něco božského;* oč toto vyniká nad vše složené, o tolik také jeho činnost nad jinou ctnostnou činnost. | Je-li tedy rozum vzhledem k člověku něco božského, jest božský také život podle rozumu vzhledem k lidskému životu.

30

Nemá tedy člověk, jak mravokárci hlásali,* jen lidsky smýšletí, i když jest pouze člověkem, ani jako smrtelník omezovati se na věci smrtelné, nýbrž má se snažiti, pokud možno, aby se stal nesmrtelným,* a činiti všechno za tím účelem, aby žil ve shodě s tím, co jest v něm nejvyššího; neboť i když | jest to nepatrné vnějším leskem, vnitřním významem a hodnotou daleko nad vše vyniká. Ba zdá se, že toto u každého tvoří jeho pravé já, ježto jest nejvyšší a nejlepší; bylo by to tedy něco zvláštního, kdyby člověk nechtěl žíti svým vlastním životem, nýbrž životem někoho jiného. | Nyní se bude hoditi i to, co jsme řekli dříve:* nejlepší a nejpříjemnější každému jest to, co jest mu přirozeně vlastní. Tedy pro člověka jest to život podle rozumu, poněvadž to jest nejvíce člověk. A tak tento život jest i v nejvyšší míře blažený.

1178^a

5

8. Poměr blaženosti v uskutečňování mravních ctností a v činnosti rozjímavé

Na druhém místě teprve jest život podle ostatních ctností; neboť | jejich činnosti jsou lidské; chováme se k sobě spravedlivě, statečně a jinak ctnostně ve stycích

10

obchodních, v potřebách, v jednáních všeho druhu a ve svých citech střežeme to, co komu přísluší, a to všechno
 15 jest pouze lidské. Něco závisí také na | tělesné přirozenosti a dobrá povaha souvisí namnoze s vášněmi. Také rozumnost jest sdružena s dobrou povahou* a tato zase s rozumností, poněvadž zásady rozumnosti jsou přiměřené mravním ctnostem a správnost v mravním smyslu závisí na rozumnosti. Ježto pak obě jsou spojeny také
 20 | s vášněmi, týkají se složené bytosti; a ctnosti složené bytosti jsou lidské. A tak i život, zaměřený na uskutečňování těchto ctností, i blaženost.* Avšak blaženost rozumu jest od této odloučena; tolik budiž o ní pověděno; zabíhati do podrobností překročovalo by meze tohoto pojednání.

Zdá se také, že tam jest třeba vybavení vnějšími prostředky jenom málo, anebo alespoň méně | než v životě, který se řídí mravními ctnostmi. Obojí ovšem stejně potřebuje toho, co jest nutné, třebas se i politik musí více starati o tělo a o to, co jest s tím spojeno – v tom by nebylo tak velkého rozdílu –; ale bude velký rozdíl v tom, co se týká skutečných činností. Neboť štědrý člověk potřebuje peněz, aby jednal štědře, a | spravedlivý jich potřebuje na oplátku – pouhá vůle totiž není zjevná, ale i nespravedliví lidé se tváří, jako by chtěli jednati spravedlivě –, statečnému jest potřebí síly, chce-li vykonati nějaký ctnostný čin, a uměřený člověk potřebuje k jednání svobody. Neboť jak bychom mohli zvědět, že tento nebo onen skutečně takový jest, či ne? Pochybuje se
 35 ovšem o tom, který z obou požadavků | ctnosti jest důležitější, zda úmysl, anebo skutky, poněvadž ona jest v obou; | dokonalost jest tudíž v obou zároveň; ale ke
 1178^b skutkům jest potřebí mnohého, a to tím více, čím jsou větší a krásnější. Člověk oddaný rozjímavému životu

ničeho takového ke své činnosti nepotřebuje, ba spíše mu to v ní překáží; | pokud však jest člověkem a žije 5 s jinými, rozhoduje se konati skutky z hlediska mravní ctnosti; takových tedy bude potřebovat z toho důvodu, aby jako člověk žil mezi lidmi.

Ještě i z dalšího jest zřejmo, že dokonalá blaženost jest jakási rozjímavá činnost. O bozích věříme,* že jsou to bytosti v nejvyšší míře šťastné a blažené; | jakou činnost 10 jim máme přisuzovati? Snad spravedlivé jednání? Nebyla by to však směšná představa o nich, jak vedou výměnný obchod a uložené věci vracejí a podobně? Anebo jednání statečné, aby podstupovali hrozné věci a vydávali se v nebezpečí proto, že jest to krásné? Či snad jednání štědré? Ale komu by pak dávali? Bylo by to něco zvláštního, | i kdyby měli peníze nebo něco takového. A v čem 15 by mohlo záležeti jejich uměřené chování? Či by to byla chvála ze špatného stanovíště, poněvadž nemají špatných žádostí? Tak ať projdeme všechny způsoby jednání, vždy se ukáže, že jsou na bohy malicherné a jich nedůstojné. Ale všichni lidé věří, že žijí, tedy také že jsou činní; zajisté nespí jako | Endymión.* Ale odejmeme-li tomu, co žije, 20 praktické jednání a nadto ještě činnost tvořivou, co zbývá mimo rozjímání? A tak skutečná činnost Boha, který nade vše vyniká blažeností, jest asi činnost rozjímavá. Také z lidských činností největší blaho působí ta, která jest oně nejpříbuznější.

Důkazem toho jest také skutečnost, že ostatní živí tvorové nejsou blaženosti účastni, | poněvadž jsou zcela zbaveni 25 takové činnosti. Život bohů jest celý blažený, lidský však jenom potud, pokud se mu dostává jakési podobné činnosti; z ostatních živých tvorů není šťasten žádný, ježto nemá účasti na rozjímání. Kam až tedy sahá rozjímání, tam i blaženost, a bytosti, které | mohou více 30

rozjímati, jsou i více blažené, ne nahodile, nýbrž v podstatě samého rozjímání; neboť toto jest samo o sobě hodnotné. Tudíž blaženost jest jakési rozjímání.

9. *K pravé blaženosti dostačí míra vnějších statků*

Blažený člověk však jako člověk bude potřebovati také zevnější pohody, neboť jeho přirozenost se nespokojí rozjímáním, nýbrž vyžaduje, aby také | tělo bylo zdravé a aby se mu dostalo potravy a ostatní péče.

1179^a Ovšem nesmíme se domnívati, že člověk bude k blaženosti potřebovati mnoha velkých věcí, ježto bez zevnějších dober nelze býti šťasten; neboť nezávislost a možnost jednati nezávisí na nadbytku a také ten, kdo 5 nevládne zemí a mořem, může jednati | krásně; vždyť i se skrovnými prostředky lze jednati ctnostně. To můžeme jasně viděti i z této zkušenosti: zdá se totiž, že soukromníci jednají ctnostně právě tak jako lidé mocní, ba i více. Stačí tedy, máme-li nutné prostředky; neboť blažen bude ten, kdo život stráví v ctnostné činnosti.

10 Také Solón | se správně vyjádřil* o lidech blažených, když prohlásil, že jsou to lidé, kteří sice byli mírně opatřeni zevnějšími statky, ale dle jeho mínění jednali nejkrásněji a žili uměřeně; neboť i lidé mírně zámožní mohou jednati, jak mají. Podobá se, že ani Anaxagorás* nepokládal za blaženého bohatce a mocného člověka, poněvadž řekl, že 15 | by se nedivil, kdyby se někdo blažený zdál obecnému množství poštilcem; neboť toto soudí podle zevnějšíku, ježto pozoruje pouze tento. Vidíme tedy, že mínění mudrců souhlasí s našimi důvody. I to zasluhuje nějaké víry, ale pravdu v otázkách praktického jednání musíme posuzovati podle skutků a života; neboť tyto | rozhodují. Jest

tedy třeba dřívější výroky zkoumati se zřením ke skutkům a k životu, a souhlasí-li se skutky, uznati je, nesouhlasí-li však, pokládati je za prázdná slova.

Podobá se tedy, že ten, kdo jest rozumem činný a jej pěstuje, jest i v nejlepším stavu i nejvíce bohumilý;* májí-li totiž | bozi, jak se zdá, nějakou péči o lidské věci, 25 důvodně asi mají radost z toho, co jest nejlepší a jim velmi příbuzné – a to jest rozum –, a ty, kteří to nejvíce milují a ctí, odměňují a pečují o ně jako o své přátele, kteří správně a krásně jednají. Jest zjevno, že vše to jest v | nejvyšší míře u člověka moudrého. Jest tedy nejvíce bohumilý. Přirozeně pak jest i nejblaženější; a tak i po této stránce bude moudrý člověk v nejvyšší míře blažený. 30

10. *Obec a zákony slouží mravnému životu, jenž je cílem života v obci*

Když jsme tedy sdostatek v obryse promluvili o tom a o ctnostech, také o přátelství a o rozkoši, | smíme mysliti, že naše předsevzetí dospělo konce? Či v oblasti praktického jednání, jak jsme řekli,* není | cílem jednotlivosti pozorovati a poznati, nýbrž spíše je konati? A tak ani při ctnosti nevystačíme s pouhým věděním, nýbrž musíme se pokusiti o to, abychom ji měli a jí užívali, anebo je-li možno státi se dobrým jinak, tedy o toto. 35 1179^b

Kdyby tedy úvahy postačily, aby | učinily lidi ctnostnými, právem by se jim podle Theognida* dostalo mnoha skvělých odměn, i bylo by třeba si je opatřiti; takto se však zdá, že dovedou nadchnouti a pobídnouti ušlechtilé mladíky a povaze šlechtné a opravdu krásy milovné vštípití zájem pro ctnost, | ale že obecného množství nedovedou nadchnouti pro mravní dokonalost; neboť toto jest 10

15 takové, že neumí poslouchati ostychu, nýbrž bázně,* a že se nedovede zdržovati špatnosti pro její hanebnost, nýbrž pro tresty; žije totiž své vášni, i honí se jen za svými požitky a za prostředky k jejich dosažení a vyhýbá se opačným věcem nelibým, | a nedovede ani pochopiti, co jest krásné a opravdu slastné, poněvadž toho nikdy neokusilo. A tak které poučení by mohlo takové lidi obrátiti? Vždyť jest nemožno, nebo alespoň velmi těžko, pouhým slovem změnití to, co jest v jejich povaze odedávna zakořeněno. Snad tedy musíme býti rádi, docílíme-li alespoň účasti na ctnosti, i když užíváme všech prostředků, kterých podle obecného mínění jest potřebí k vytvoření dobré povahy.

20 Podle mínění jedněch* pak se stáváme dobrými přirozenou vlohou, podle druhých zvykem a podle třetích učním. Přirozená vloha ovšem není v naší moci, nýbrž z jakéhosi božského původu* se jí dostává lidem opravdu šťastným; řeč a poučení však nijak nemá na všechny dostatečného vlivu, | nýbrž jako půdu, která má živiti símě,* 25 jest potřebí napřed zvykem zpracovati duši posluchačovu, aby se správně radoval a správně nenáviděl. Neboť ten, kdo žije své vášni, neuposlechne varovné řeči, ba ani jí nechápe; jak možno pak řečí změnití smýšlení takového člověka? Vůbec můžeme říci, že vašeň neustoupí poučení, nýbrž jen donucení. Musí mu tedy již býti 30 povaha | ctnosti jaksi příbuzná, která miluje to, co jest krásné, a nenávidí to, co jest ošklivé.

Nesnadno se však dostane správného vedení od mládí tomu, kdo nevyrůstá pod vládou takových zákonů; neboť 35 žítí uměřeně a zdrženlivě jest přemnohým nepřijemné, zvláště lidem mladým. Proto jejich výchova | a zaměstnání musí býti uspořádány zákony; potom jim to nebude 1180^a nepřijemné, poněvadž se to | stane zvykem.

Ale nestačí snad, aby se správné výchovy a péče dostalo jen lidem, dokud jsou mladí, nýbrž i když se stanou muži, jest potřebí pečovati o jejich snahy a zvyky, a proto potřebujeme zákonů, a vůbec tedy pro celý život; neboť množství se podrobí spíše nucení | než poučení a spíše 5 trestu než krásnu. Právě proto jsou někteří toho názoru,* že zákonodárci mají sice nabádati a pobízeti k ctnosti pro její krásu, protože této pohnutky uposlechnou ti, kteří zvykem jsou již nakloněni k mravnému jednání, ale neposlušným a přirozeně méně schopným že mají ukládati tresty a pokuty a nevyléčitelné | docela vyobcovati;* 10 neboť člověk dobrý a pro krásno žijící uposlechne prý na slovo, kdežto člověk špatný, který touží jenom po rozkoši, dá se zkrotiti pouze bolestí jako tažné dobytče. Proto prý také jest potřebí, aby bolesti byly takové, že se nejvíce protiví oblíbeným rozkoším.

Je-li tedy nutno, jak jsme vyložili, | aby člověk, má-li 15 býti dobrý, byl dobře vychován a byl veden k správným návykům, aby tak žil snahám ušlechtilým a nečinil zlého ani úmyslně, ani neúmyslně, bude toho nejspíše dosaženo životem podle jistého rozumu a správného řádu, jenž by měl dosti síly. A tu příkaz otcův nemá takové síly ani donucení, | ani vůbec příkaz jednoho muže, není-li králem 20 nebo něčím takovým, zákon však má moc donucovací, poněvadž jest řečí rozumnosti a rozumu; a lidé nenávidí těch, kteří se, byť i správně, protiví jejich choutkám; zákon však, ježto přikazuje to, co jest po právu, nenávisti vydán není.

Zdá se, že pouze v | obci lakedaimonské* a v několika 25 málo jiných obcích měl zákonodárce péči o výchovu a zaměstnání; ve většině obcí o takové věci postaráno není a každý žije tak, jak chce, i nakládá po kyklópsku s dětmi* a se ženou. Bylo by tedy nejlépe, kdyby ta péče

30 byla věcí veřejnou a | rozumně mohla býti vykonávána;
není-li však takové péče veřejné, zdá se, že náleží kaž-
dému jednotlivci, aby byl svým dětem a přátelům nápo-
mocen k získání ctnosti, anebo mu to alespoň bylo úče-
lem. Podle toho však, co jsme poznamenali, nejlépe to
asi bude moci ten, kdo bude mít schopnost zákonodár-
ce; neboť veřejná péče se zjevně | uskutečňuje zákony,
dobrá pak péče dobrými zákony.

1180^b Na tom asi nezáleží, jsou-li ty zákony psané nebo ne-
psané, ani na tom, zdali je to jeden či mnoho těch, kteří
jimi mají býti vychováni, zrovna jako na tom nezáleží
při umění múzickém, gymnastice a ostatních oborech
vzdělání. Neboť jako v obcích má moc zákonnost a mrav,
5 tak v | rodinách slovo otcovo a obyčeje, a to ještě ve větší
míře pro příbuzenství a prokazovaná dobrodiní; tu totiž
přirozeně jest již předem láska a poslušnost.

Dále, výchova jednotlivců se liší od výchovy společ-
né, jako se liší péče v lékařství; člověku totiž, který trpí
10 horečkou, vůbec prospívá klid a půst, | ale některému
nikoli, a cvičitel asi také neukládá všem stejných cvi-
ků. Zdá se tedy, že se všechno provádí důkladněji, když
se věnuje péče každému jednotlivci zvlášť; neboť tak se
dostane každému toho, co se mu hodí. Přece však zase
v jednotlivostech nejdokonalejší asi bude péče toho lé-
kaře, cvičitele a každého jiného, který zná všeobecné
15 pravidlo toho, | co se hodí všem anebo určitým lidem;
říká se totiž, že předmětem věd jest všeobecné, a to také
skutečně jest. Přesto však nic nebrání, aby někdo i bez
vědění obstaral něco dobře, když důkladně vyzozoro-
val jednotlivé případy ze zkušenosti, jako snad tak mno-
hý jest sám sobě nejlepším lékařem, ač by druhému ni-
20 kterak nemohl | pomoci. Nicméně však ten, kdo se chce
státí odborníkem a znalcem, musí asi postupovati

k všeobecně a je poznati, jak může; neboť jsme již řek-
li, že toto jest předmětem vědění. Snad tedy i ten, kdo
chce svou péčí učiniti lidi lepšími, ať již mnoho jich
nebo málo, musí se pokusiti o schopnost zákonodárnou,
| když se zákony můžeme státi dobrými. Neboť lecko- 25
ho a každého, kdo se naskytne, nemůže uvést v správný
stav lecko, nýbrž, jestli kdo, tedy znalec, zrovna
jako při lékařství, a všude tam, kde jde o nějaké pečlivé
zařízení a rozumnost.

Máme tedy nyní uvažovati o tom, čím nebo jak se ně-
kdo stává zákonodárcem? Či | naučí se tomu jako 30
v ostatních oborech od odborníků v politice? Neboť, jak
jsme viděli, zákonodárství jest částí nauky politické.* Či
není podobnost mezi naukou politickou a ostatními na-
ukami a schopnostmi? V ostatních totiž vidíme, jak titíž
mužové schopnostem učí i sami dle nich působí, napří-
klad lékaři a malíři, | sofisté však ohlašují, že učí živo- 35
tu politickému, | ale žádný z nich v něm činně nepůso-
bí, nýbrž ti, kteří vedou správu života v obci, o kterých
bychom však zase mohli říci, že to činí spíše z jakési
schopnosti a zkušenosti než z přemýšlení; neboť nevidí-
me, že by o tom psali nebo řečnili – ač by to bylo snad
1181^a krásnější, než když mluví před soudem | a ve shromáždě-
ních lidu –, a ani že by ze svých synů anebo někoho
jiného ze svých přátel činili odborníky v politice. A přece
by tak byli činili důvodně, kdyby mohli; vždyť nic lepší-
ho by pak obcím nemohli zanechat, ani by si zajisté sami
a tak i svým nejlepším přátelům nepřáli žádné jiné
schopnosti více než této. Proto tedy, jak se podobá, ne-
malou | důležitost tu má zkušenost; jinak by se zajisté 10
tím cvikem v záležitostech obce nebyli stali politiky;
tudíž můžeme míti za to, že ti, kdo touží po znalosti na-
uky politické, potřebují zkušenosti.

15 Ale sofisté, kteří to ohlašují, jsou zřejmě příliš daleko od toho, aby ji mohli naučiti; vždyť ani vůbec nevědí, co to jest a o co v ní jde; sice by ji nebyli | ztotožňovali s uměním řečnickým, ani ji tomuto podřídili, ani by se nebyli domnívali, že jest snadno dávatí zákony, ježto prý se ze zákonů sestaví ty, které se těší vážnosti; neboť jest prý snadno vybrati nejlepší; jako by právě takový výběr nevyžadoval pochopení a správný soud o tom nebyl nejdůležitější, zrovna jako v dílech múzického umění. Správně o každém výkonu | soudí ti, kteří mají zkušenost a kteří vědí, čím a jak se vykonává, a co se čemu hodí; ti však, kteří zkušenosti nemají, spokojí se již tím, když jim neujde, zda dílo bylo provedeno dobře, či špatně, jako například malířství. Zákony se pak podobají výkonům nauky politické; | jak by se tedy mohl někdo z nich státi schopným zákonodárcem, anebo jak by mohl posouditi, které zákony jsou nejlepší? Vždyť nevidáme, že by se někdo stal lékařem ze spisů. A přec se tyto pokoušejí pojednávati nejen o lécích, nýbrž také o tom, jak se má léčit a jak se nemocní jednotlivě mají ošetřovati, | rozlišující jejich stavy. Takový návod jest sice prospěšný lidem zkušeným, ale neznalí nemají z něho žádného užitku. Stejně tedy i sbírky zákonů a ústav byly by prospěšné těm, kteří dovedou prozkoumati a posouditi to, co jest správné a co není a co se komu hodí; ti však, | kteří se takovými sbírkami probírají bez té zběhlosti, nebudou moci o nich správně souditi, leda bezděčně, ač se snad pro tyto otázky stanou chápavějšími.

15 Ježto tedy naši předchůdci nechávali bez prozkoumání* otázky, které se týkají zákonodárství, bude snad lépe, abychom k nim přihlédli a | vůbec k zřízení obce, a tak abychom přivedli ke konci filosofii o lidských věcech. Nejprve se pokusíme vyšetřiti, co starší předchůdci

v jednotlivostech pověděli správně, potom dle sestavených zřízení obcí prozkoumati,* co chrání a hubí obce a co které zřízení zvláště a z kterých | příčin život v jedněch obcích jest uspořádán dobře, v druhých špatně; 20 neboť prozkoumáme-li to, snad jasněji uvidíme, které zřízení jest nejlepší a jak jest každé uspořádáno a jaké má zákony a zvyky.

Začněme tedy o tom pojednávati.

- 208 *vzájemná láska však vyžaduje záměrné volby*: tj. přátelství je spíše stav, trvalé smýšlení, láska (φίλησις, amatio) je spíše afekt, pomíjející cit. Přátelství vyžaduje rozumu a svobodného rozhodnutí, toto pak vyžaduje určitého duševního stavu.
- 211 *Nejzjevnější jest to u bohů*: Aristotelés myslí na bohy sfér, nižší bohy; nemají s lidmi přátelství, poněvadž s nimi neobcují a nežijí. Ani tu, ani v dalším Aristotelově výkladu není řeči o tom, že by Bůh vůbec neopřetoval lásky člověka, jak se někdy míní. Jak Aristotelés níže praví, jest tu přátelství založené na přednosti, jako mezi dětmi a rodiči, a naopak zdůrazňuje, že člověk žijící životem rozumovým a ctnostným jest Bohu milý.
- 214 *příslušníci fýl a démů*: po opravách Kleisthenových bylo v Attice 100 démů (okresů), několik jich spojeno tvořilo kraj (trittys) a spojením tří trittyí z různých krajů (roviny, přímoří a hornatého vnitrozemí) vznikl správní obvod, fýla. Viz *Ath. Pol.* 21, 2. Srov. Fr. Šílený, *Řecké starožitnosti*, Brno 1906², str. 22.
- 215 *většina ji však obyčejně nazývá politeií*: slovo „politeia“ znamená původně „stil, podle kterého je uspořádána suverenní obec, polis“ (Fr. Novotný, *Gymnasion*, Praha 1922, str. 57), u Aristotela pak jedno z dokonalých zřízení obce.
- 221 *když se výměny a vyrovnání nedějí podle téhož přátelství*: když totiž např. přítel příteli vypomůže z ochoty, ale potom žádá více o to, o čem dříve nebylo řeči.
- 226 *jako se například stalo tomu kitharistovi*: o případě vypravuje Aristotelés také v *EE* VII 10 a Plútarchos v *De Alexandri fortuna* II 1.
- *To prý i Prótagorás činival*: známý sofista, žijící v 5. stol. př. Kr. Srov. Platón, *Prot.* 328 b.
- *Každému jeho mzdu*: z Hésiodovy básně *Práce a dny*, v. 370: „S přítelem smluvená mzda se zárukou potvrdí pevnou.“
- 233 *Přátelství se podobá přízeň*: εὐνοια (benevolentia) tj. náklonnost, přízeň, blahovolnost. Srov. VIII 2.

- 235 *Pittakos*: tyran v Mytiléně, byl zvolen na deset let, ale zřekl se vlády. (Viz *Pol.* III 14, Strabón VII, p. 917.)
- *jako ti ve Foiničankách*: básníka Eurípida. Bratří Eteoklés a Polyneikés chtějí oba vládnouti.
- *jako vlny v mořské úžině*: zvl. Eurípos, úžina mezi Euboiou a středním Řeckem, která byla známá nepravidelným prouděním vod. Srov. u Platóna, *Phd.* 90 c.
- 236 *Epicharmos*: dram. básník 5. stol., byl pokládán za dobrého znalce lidí.
- *láskou je zahrnují jako děti*: o lásce básníků k svým dílům viz i Platón, *Rep.* 330 c.
- 241 *když zdar bůh dává ...*: Eurípidés, *Orestés*, v. 667. (Překlad Jos. Sedláčka.)
- 242 *Theognis*: řec. básník ze 6. stol. Aristotelés tu myslí zvláště na 35. verš jeho průpovědi ke Kyrnovi, jež uvádí na konci knihy IX.
- 243 *to, co jest omezené ...*: srov. pozn. ke str. 59.
- *v dalším pojednání o nelibosti*: X 3.
- 244 *Mnohých nezvi si hostí ...*: Hésiodos, *Práce a dny*, v. 715.
- 245 *opěvovaná přátelství*: tj. známá, např. mezi Théseem a Peirithoem, Achillem a Patroklem, Orestem a Pyladem atd.
- 248 *Dobré jen od dobrých získáš*: viz pozn. ke str. 242.
- 249 *nyní pojednejme o rozkoši*: dříve Aristotelés pojednával o rozkoši ve spojení se zdrženlivostí v kn. VII.
- 250 *Eudoxos minil*: srov. I 12; I 1.
- 251 *ani o tom opaku se nemluví správně*: je to důkaz Speusippův, viz VII 13.

- 252 *Říká se dále, že dobro znamená omezení*: celý výklad se vztahuje k Platónovu dialogu *Filébos*, kde se o znacích „více“ a „méně“ pojednává především na 52 c, o pojmech „smíšený“ a „nesmíšený“ na 25 e, o „dokonalém“ a „nedokonalém“ na 54 c–d, ale i na dalších místech.
- 253 *všechno končí v tom, z čeho vzniká*: důležitá poučka u Aristotela, podle níž např. v přírodě jsou druhy živočichů, které jsou pro sebe a vedle sebe, ovšem všechno jest uspořádáno tak, že v přírodě jest souvislost. Vyvine-li se tedy z jednoho druhu něco jiného, není to nový druh, nýbrž zrůda, něco, co nedosáhlo přirozenosti, dokonalosti, a ovšem zpravidla zaniká. Srov. i pozn. ke str. 29.
- *bolest jest nedostatkem něčeho přirozeného*: srov. Platón, *Phil.* 42 c; 51 d.
- 255 *stavba podstavce a triglyfu*: triglyfos = trojdílná ozdoba dórského sloupoví nad architrávem.
- *o pohybu jsme pojednali zevrubně jinde*: ve *Phys.*, zvl. V–VIII.
- 256 *činnost každého smyslu jest podmíněna předmětem*: tj. čím předmět jest dokonalejší, vnímatelnější, tím lepší, dokonalejší jest vjem; je-li např. oko zdravé a předmět dokonale osvětlen, jest zrakový vjem dokonalý.
- 258 *Miníme totiž, že to, co jest druhově různé*: v protikladu k Platónovu *Phil.* 12 d.
- 260 *slasti, které mají zdroj v schopnosti rozumové*: slast jest tím čistší, čím činnost jest oprostěnější hmotnosti. Slast, rozkoš duševní jest tedy výše než rozkoš smyslová.
- *jak Hérakleitos praví*: ve zl. 9 (Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*).
- *stejně tomu bývá i u ostatních věcí*: srov. III 4, 1113a 25.
- 261 *Řekli jsme, že blaženost není stavem*: I 5, 1095b 31; I 8, 1098b 31.

- *koho stihnou největší nehody*: I 9, 1100a 8; I 10, 1100b 28; 1101a 7.
- *jak jsme řekli nahoře*: I 7, 1098a 16.
- 262 *Jak jsme tedy již často opakovali*: III 4; IX 4; X 5.
- *výrok Anacharsiův*: od Řeků často jmenovaný Skytha, který z touhy, aby poznal kulturu řeckou, cestoval po Řecku (srov. Hérodotos *Historiarum libri* IV 46; 76; čes. překl. *Dějiny*, Praha 1972², str. 239, 247). Lúkiános podle něho pojmenoval svůj spis o tělocviku *Anacharsis*. Rozbor tohoto spisu podal Václav Petřík ve studii „Lukiánův Anacharsis čili o tělocviku“, v: *Program státního gymnasia v Přerově* 1895, str. 3–26.
- 263 *jak jsme vysvětlili již výše*: I 7, 1098a 16.
- *Zmínili jsme se již, že tato činnost jest rozjímavá*: I 2 a srov. pozn. ke str. 29. Srov. Platón, *Rep.* 529 b, 490 b, 518 b; *Tim.* 47 b–c.
- 264 *blaženost jest v prázdni*: σχολή. O pojmu srov. Ferd. Stiebitz „Pojem scholé v Aristotelových Politikách“, v: *Sborník prací filolog. univ. profesoru Františku Grohovi k šedesátým narozeninám*, Praha 1923, str. 82–87.
- 265 *kdo má v sobě něco božského*: tím jest rozum, který jest dle Aristotela jednoduchý bez přimíšení látky jako potence, kdežto ostatní bytost lidská jest složena z látky a tvaru. Rozum jest nezávislý na organickém těle, nemá přirozený původ, ale spíše božský (viz *GA* II 3; 6; *De an.* I 4; III 5).
- *jak mravokárci hlásali*: známé jsou sentence řeckých básníků a myslitelů, které člověka varují před přílišným přeceňováním lidských sil, před zpupností (ὕβρις), jež se nechce báti ani boží moci; to pak bývá trestáno. Aristotelés ovšem oněm slovům mravokárců podkládá na tomto místě jiný smysl.
- *má se snažiti ... aby se stal nesmrtelným*: tj. aby se přiblížil, aby se stal podobným Bohu v tomto životě; jak z předchozího patrně,

nemyslí tu Aristotelés na život posmrtný, ale jest to život v tom, co jest věčné. Jak již zmíněno, v *EE* Aristotelés píše, že ze všech dober, jež člověk může získati, nejvyšší jest poznání Boha. Platón v *Tim.* 90 b–c píše:

„Ale kdo se věnuje touze po věděni a myšlenkám pravdy a vycvičil se především mysliti na věci nesmrtelné a božské, ten, dotkne-li se pravdy, zcela jistě dosahuje plné míry nesmrtelnosti, pokud jí může býti účastna lidská přirozenost, a poněvadž stále pečuje o božský prvek a má v řádném stavu daimóna, který v něm bydlí, jest jistě nad míru blažen.“

— *Nyní se bude hoditi i to, co jsme řekli dříve:* tj. IX 9; X 5.

266 *rozumnost jest sdružena s dobrou povahou:* srov. VI 12.

— *i život, zaměřený na uskutečňování těchto ctností, i blaženost:* tj. jest lidská. Aristotelés vedle jednoduché blaženosti rozumu a blaženosti božské klade blaženost člověka, který má také tělo.

267 *O bozích věříme:* Aristotelés myslí tu na nižší bohy sfér, kteří podle antických názorů astronomických řídili pohyb nebeských těles. Jim ovšem nelze připisovati osvědčování lidských mravních ctností.

— *nespí jako Endymión:* krásný lovec kárský, jehož miluje bohyně Seléné (luna), jež za jasných měsíčních nocí k věčně spícímu jinochovi sestupuje, aby ho líbala. Srov. i Platón, *Phd.* 72 b.

268 *Solón se správně vyjádřil:* známé vypravování u Hérodota (*Historiarum libri I* 30, čes. překl. *Dějiny*, Praha 1972², str. 31–32).

— *Anaxagorás:* o tom i v *EE* I 4.

269 *nejvíce bohumilý:* místo dokazuje, že Aristotelovu Bohu nelze odpírati vnější činnost (tak Zeller), naopak že Aristotelés uznával zasahování Boha v běh světa a jeho péči o člověka.

— *jak jsme řekli:* srov. II 2; 4.

— *podle Theognida:* v. 432–434.

270 *neumí poslouchati ostychu, nýbrž bázně:* αἰδώς – φόβος. Důležité pojmy v řec. myšlení a také v Aristotelově. Onen znamená „cit, vyvěrající z víry v absolutní mravní řád a z poznání zásad tohoto řádu“ (Fr. Novotný, *Gymnasion*, Praha 1922, str. 54). Sotva jest správné mínění např. Kirchmannovo v překladu Aristotelovy *Etiky Nikomachovy*, že u Aristotela je cílem rozkoš, nikoli úcta k nejvyšším mravním zákonům. Srov. pozn. ke str. 29.

— *Podle mínění jedněch:* srov. I 10.

— *z jakéhosi božského původu:* διὰ τινος θείας αιτίας, z „boží milosti“. Podobně čteme u Platóna v *Menónovi* 100 b: „Je patrné, že se zdatnosti dostává božím údělem těm, kterým se jí dostává ...“

— *jako půdu, která má živiti símě:* Platón v *Rep.* 377 b píše: „A zajisté víš, že začátek jest při každém díle věc nejdůležitější, obzvláště pak při čemkoli mladém a útlém? Neboť právě tehdy se nejlépe utváří a přijímá ráz, jaký bys čemu chtěl vtisknouti.“

271 *jsou někteří toho názoru:* Platón, *Leg.* 722 d.

— *nevyléčitelné docela vyobcovati:* podobně Platón, *Prot.* 325 a.

— *pouze v obci lakedaimonské:* srov. I 13.

— *i nakládá po kyklópsku s dětmi:* myslí se výchova soukromá a jednostranná. Srov. Hom. *Od.* IX, 119.

273 *zákonodárství jest částí nauky politické:* srov. VI 8.

274 *předchůdci nechávali bez prozkoumání:* není zcela správné, ježto o tom pojednával také Platón v *Ústavě a Zákonech*.

275 *dle sestavených zřízení obcí prozkoumati:* Aristotelés základem pro své učení o zřízení obce učinil sbírku 158 ústav. Jedna z nich (*Ústava athénská*) byla r. 1880 nalezena. V posledním odstavci Aristotelés naznačuje obsah *Politiky*, která tedy patrně byla napsána později než *Etika Nikomachova*.